

Kirjallisuuden opetuksen suunnittelua.

Suomen kielen opettajat lienevät yksimielisiä siitä, että kirjallisuuden esittely, kirjallisuuden opetus, on heidän opetusalanensa päätehtäviä. Huolimatta siitä, miten läheinen persoonallinen suhde kullakin heistä on runouteen, täytyy jokaisen tunnustaa, että kirjallisuus on mahti sivistyneiden ihmisten keskuudessa ja että se edustaa juuri niitä kulttuurin ydinarvoja, joita kasvatuksen on määrä välittää nousevalle polvelle.

Kirjallisuuden opetus on nuori opetuksen alue, ja sen vuoksi on vallinnut runsaasti hapuilua sekä sen tarkoituksia että menetelmiä ajatellen. Lähtökohtana on ollut vierasten kielten opetukseen kuuluva kirjallisuuden esittely: opettajan pikku esitelmä kirjailijasta, sen jälkeen tarpeeksi perinpohjainen tuotteen »käsittely», jotta työ olisi tuntunut oppikoulun arvon mukaiselta. Läheskään aina ei ole ehditty tuotteeseen asti, vaan on tyydytty puhumaan vain kirjailijasta, hänen tuotannostaan ja aikakauden sivistyshistoriasta. Menetelmän peruspiirteitä ovat olleet kaavamaisuus sekä liian tieteellinen perinpohjaisuus. On useasti toisteltu ohjeena ajatusta: Non multa, sed multum, joka sopii aikuisten kirjaharrastuksia kuvastamaan, ei nuorison. Nuoriso tahtoo edetä ja nähdä kokonaisuuden, kehittynyt aikuinen voi nähdä kokonaisuuden osassa, samoin kuin hänen lukutapaansa kuuluu hidas eteneminen ja yksityiskohdista nauttiminen.

Seurauksena edellä kosketelluista periaatteista on ollut se, että kirjallisuutta on ehditty käsitellä varsin suppea määrä — viime aikoina on sitä paitsi kirjallisuuden puute haitannut lukemisen laajentamisyrittämyksiä. Muutamia opettajia on häirinnyt kirjallisuuden historian opettaminen katkismuksen tapaan. Kirjallisuuden esittelyn laajuutta on omiaan häiritsemään myös se muutamien omaksuma periaate, että olisi käsiteltävä vain kokonaisteoksia. Se onkin oivallinen periaate, mutta sitä ei ole tarkoitettu kirjaimellisesti noudatettavaksi, sen paremmin kuin muitakaan hyviä periaatteita. Jos opettaja esittää teoksen puitteet ja sen yleisluonteen, saa oppilas kirjasta ja kirjailijasta varsin hyvän käsityksen, kun hänellä on lisäksi sopiva näyte luettavaksi. On syytä käyttää erilaisia menetelmiä, yhtä hyvin kokonaisteosten käsittelyä keskustelemalla kuin näytteiden ja otteiden tarkastelua sekä esitelmiä ja teosten esittelyjä, tapahtuipa se oppilaiden ryhmätyönä tai opettajan tai yksityisen oppilaan toimesta.

Jokaisessa tuotteessa avautuu oma maailmansa, jota toisen on vaikea korvata. Sen vuoksi ei voi myöskään suositella syventymistä aivan harvoihin kirjailijoihin tai tuotteisiin, niinkuin joidenkin mielestä sopisi tehdä. Leino ei voi korvata Koskennientä, ei Manninen Kailasta: kullakin on oma sanottavansa, oma aate- ja tunnepiirinsä, johon syventyminen merkitsee henkistä kasvua ja rikastumista.

Eniten huolta aiheuttanut kirjallinen tuote kouluopetuksessa on ollut Kalevala. Sen satavuotisjuhlan yhteydessä, samoin kuin taas opettajienkin piirissä, siitä on keskusteltu runsaasti, ja juhlavuosi on tuonut lisää myös sitä käsittelevää kirjallisuutta. Vähitellen käsitykset ehkä selkeytyvät sen opettamistakin hyödyttävässä mielessä. Sen romanttisesta hunnusta saattaa karista kiillettä, mutta sitä paremmin näemme sen todellisen arvon.

Viimeisiä sanomia Kalevalan opetuksesta lienee se varsin arvovaltaiselta taholta lausuttu ajatus, että Kalevala on kansallinen symboli, joka varjostaa kansanrunoutta, ja siksi kouluissa olisi ruvettava lukemaan muinaisrunouden valikoimaa. Vanhempi opettaja, jolle taistelu Kalevalasta on käynyt tutuksi, ei tuosta kovin ihastu, sillä hän yainuaa muinaisrunouden valikoimaa luettaessa saavansa entisten lisäksi vielä uusia vaikeuksia. Muodostaahan Kalevala sentään laajoja kokonaisuuksia ja avaahan se sentään avaria näkymiä muinaismaailman elämästä tiettyjen sankarien toimintakenttänä. Kalevalaan sisältyy siksi runsaasti todella runollista, kaunista ja herkkää, että emme sitä ajattele mattomasti hylkää.

Yksi hyöty viime aikojen Kalevalaa koskevista keskusteluista on ollut: opettaja saa sen esittää Lönnotin työnä ilman salailua ja peittelyä, sillä asiassa ei ole mitään salaamista. Toinen hyöty on se, että nyt voimme opettaa Kalevalaa niin kuin se tuntuu luontuvan, tarvitsematta pelätä loukkaavamme sen varmaksi vannottua kokonaisuutta.

Kysymys Kalevalan kokonaisuudesta on mielenkiintoinen luku sinänsä. Koska näytti ilmeiseltä, että kokonaisuus on Kalevalan heikoimpia puolia, todistivat teoreetikot sen kokonaisteoksena oivalliseksi, huomaamatta että juuri tuo laajan todistelun tarve osoitti päinvastaista. Sen johdosta on vieläkin esim. kansakoulunopettajia, jotka eivät katso voivansa koulussa esitellä Kalevalaa luettamatta sitä kokonaan. Kokonaisteoksena Kalevala on hatarahko, mutta se sisältää kolme melko kiinteätä kokonaisuutta, erilaista elämänpiiriä: seikkailun- ja sadunomaisia Pohjan-retkiä kuvastelevat samporunot, edellistä realistisemmat, humoristista merirunoutta sisältävät Lemminkäisrunot sekä traagillissävyyiset Kullervorunot, joiden toiminta liikkuu maanviljelysalueella. Tähän perustuu se Kalevalan luku-suunnitelma, joka seuraavassa esitetään.

Viisiluokkaisen keskikoulun II tai III luokalla luetaan samporunot,

Kilpalaulannasta sammon häviämiseen asti, koska ne sisältävät sävyltään yhtenäisen, tietyn aihekokonaisuuden, joka vastaa nuorten lukijain harrastuspiiriä. Tämä noudattaa opettajien useasti lausumaa toivetta siirtää osa Kalevalaa alimmille asteille. Samporunot sisältävä kirja täyttää vielä opettajien toisenkin toiveen: Kalevalan lukemisen kuvitetusta ja taiteellisesti somistetusta laitoksesta. Tällä asteella luetaan Kalevalaa kuvitteellisena seikkailusatuna, ja sen käsittely voi muodostua lapsille todelliseksi elämykseksi.

Keskikoulun ylimmällä luokalla luetaan Lemminkäisrunot, jotka sävynsä ja toimintansa puolesta sopivat oivallisesti keskiasteille. Sinne kuuluvat edelleen Väinämöisen veneen veisto, Kilpakosinta sekä häärunot kokonaisuudessaan, yhteensä n. 4.000 säettä Heporaudan lyhennyksen mukaan laskettuna. Täten keskikoulusta eroavat eivät jää yksinomaan seikkailun ja sadunomaisen samporunoston varaan, vaan he saavat tutustua myös toisenlaiseen Kalevalan elämänpiiriin ja tunnelmaan. Menetelmä on tällöin edellistä asiallisempaa, runojen kansatieteellistä taustaa, henkilökuvausta sekä esteettisiä ja kielellisiä seikkoja tarpeen mukaan korostelevaa. Paitsi Kalevalan opetukselle on tästä järjestelystä hyötyä koko kirjallisuuden opetukselle. Keskikoulussa on tähän mennessä luettu varsin vähän kirjallisuutta, sillä Kalevalaan on kulutettu toisinaan V luokan aika kokonansa. Tämä ei ole sopivaa. Myös keskikoululaisille, lähinnä juuri V luokalla, tulee esitellä uudemman kansalliskirjallisuuden tuotteita. Tällöin sopii mieluummin käsitellä eri kirjailijoiden lyhyehköjä tuotteita kuin Seitsemää veljestä, jota on joskus ehdotettu luettavaksi jo V luokalla. Tähän teokseen useimmat oppilaat tutustuvat itsekseenkin, mutta esim. Aho, Pakkala, Minna Canth, Järnefelt, vieläpä historiallisetkin kirjailijat, Ivalo ja Vilkuna, tahtovat jäädä aivan tuntemattomiksi. Viidennen luokan kirjallisuuden tarvetta täyttää muiden joukossa lukemiston osa (Sanan mahti II).

Kuudennen luokan kevätlukukaudella käsitellään Kalevalan jäljellejääneet jaksot: Maailman synty, Väinämöinen luomistyön täydentäjänä, Ainoruno, Kullervorunot sekä ns. jälkitaistelut. Alku- ja loppusanoihin voidaan tutustua viimeiseksi. Aino- ja Kullervojaksot ovat tässä aineistossa tärkeimmät, ja ne ymmärretään hyvin kyseisellä ikäasteella. Tällöin on tilaisuus myös tiivistelmän suorittamiseen, Kalevalan esittelyyn eepoksena sekä sen synnyn selvittelyyn ja merkityksen tähdentelyyn. Kalevalasta syntyy siten sellainen kokonaisuus, jollainen se todellisuudessa on. Tähän tehtävään ei kuitenkaan sovi käyttää koko lukukautta.

Edellä esitetyn suunnitelman mukaan Kalevalaa ei koulussa lueta VI luokan jälkeen. Se tulee teoreettisesti puheeksi VII luokalla, ja samalla luokalla luetaan jokin määrä Kantelettaren lyriikkaa, jota ei voida sijoittaa

alemmille asteille. Lukion kaksi ylintä luokkaa käytetään kuitenkin lähinnä uuden kirjallisuuden esittelyyn.

On kuulunut ääniä, joiden mukaan osa Kalevalaa olisi sijoitettava lukion VII:lle, vieläpä VIII luokalle. Vuosisadan alun keskusteluissa eräs suunnitelma tahtoi sijoittaa sinne juuri samporunoston, niiden sadunomaisuuden ja hämäryyden vuoksi, siis täysin päinvastoin, kuin mihin edellisessä suunnitelmassa on päädytty, joka katsoo runojen sadunomaisuuden viittaavan ala-asteeseen päin. Kysymys lukion ylimpien luokkien kirjallisuustuntien käytöstä on tähdellinen asia, jota on harkittava järkevästi. Asia riippuu sekä kyseisten kirjallisuuksien laadusta että lukijoista, ja kumpikin seikka puhuu siihen suuntaan, että noilla luokilla on luettava uutta kirjallisuutta.

Nuorison kirjaharrastusten pääpiirteitä on se, että nuoret haluavat lukea uutta kirjallisuutta. Tämä on aivan luonnollista. Uusi kirjallisuus kuvastelee sitä elämää, johon he ovat valmistumassa, se esittelee sellaisia henkilöitä ja elämänskysymyksiä, joiden kanssa he mahdollisesti itse joutuvat kosketuksiin. Kalevalainen maailma voidaan ehkä tehdä heille eläväksi, jos opettaja on innostunut ja taitava, mutta psykologiset edellytykset tähän eivät ole yhtään sen paremmat kuin edellisillä luokilla. Tietysti nämä edellytykset ovat paremmat yleensä kirjallisuuden opetukseen, mutta eivät erityisesti kansanrunouteen. Päinvastoin jos opettaja ei pyrki myksissään onnistu, syntyy ankara, tietoon ja kehittyneeseen tajuntaan pohjautuva vastarinta, sisäinen vastenmielisyys ja mieliala, että opettaja käyttää tärkeän ajan patusteluun, silloin kun olisi tärkeämpääkin tehtävää. Alemmilla asteilla oppilaat mieltyvät kansanrunouteen enemmän tai vähemmän, mutta vastarinta ei koskaan muodostu niin veriseksi ja koko elämän jatkuvaksi kuin ylimmillä luokilla syntynyt. Kun oppilaiden oma halu kohdistuu uuteen runouteen, on kohtalokasta, jos opettaja itsepäisesti pakottaa heidät tyytymään vanhaan.

On tähdennetty myös sitä, että ylimmillä luokilla voimme välittää oppilaille pilkahduksia siitä muinaisesta maailmankuvasta, jota nykyajan tiede on selviteltyt. Tämä on tieteen Kalevalaan tuoma lisä, sillä Lönnrotilla ei sellaisesta ollut aavistusta eikä runonlaulajilla sen paremmin. Ne tiedot kuuluvat kansainväliseen mytologiaan, ja nuo kuvitelmat ovat meille outoja, niin opettajille kuin oppilaille. Syvimmältään emme niitä ymmärrä, joten niitä koskevat tiedot voidaan jakaa yhtä hyvin keski- kuin yläluokilla. Jo V luokalla ne erikoisuutensa vuoksi herättävät vilkasta mielenkiintoa. Mutta Kalevalan toiminnassa iso härkä on todellinen, verevä eläin, jossa ei ole mitään mytologiaan viittaavia piirteitä. Jos opettaja rupeaa tekemään siitä mytologista hahmoa, hänen selityksensä vai-

kuttaa yhtä vakuuttavalta V:llä kuin VIII luokalla, hänen taitoaan myöten.

Kansanrunous on kirjallisuutena arvokasta ja ihailtavaa. Me ihmettellemme sitä, että esi-isämme ovat aikanaan ja olosuhteissaan kyenneet selaista luomaan. Mutta emme saa liiaksi antautua tuohon ihmettelyyn ja romanttiseen ihailuun, niin että unohdamme oman aikamme saavutukset, joita nuoriso seuraa ja ihailee ja joiden mukana se elää. Kansanrunous on kirjallisuutemme perustus, mutta olemme sokeita, jos näemme vain perustan emmekä huomaa sillä kohoavaa rakennusta. Se muistuttaa kaikkein kiihkeintä antiikin ihailijaa, joka tunnustaa vain länsimaisen sivistyksen alkuvaiheet, ei nykyistä länsimaista sivistystä.

Kalevalan runouteen tuo sen eri ainesten kerroksellisuus ja sekoittuneisuus tiettyä mielenkiintoa, ja useasti on paikallaan todeta, onko luettu kertomus katsottava todellisten tapahtumien kuvaukseksi vai sadunomaiseksi mielikuvituksen tuotteeksi. Erilaisten ainesten toteaminen lyhyemmästäkin jaksosta voi selventää sen ymmärtämistä. Mutta todellista, symbolista syvyysvaikutelmaa siinä mielessä, kuin mitä uusi kirjallisuus sisältää, kansanrunoudesta puuttuu. Sen kuvaus on värikästä, mutta pintaan pysähtyvää, ulkokohtaisia merkkejä käyttävää. Siitä puuttuu aatteellinen pohja, se ei sisällä vertailuja, viittauksia suurempiin yhteyksiin eikä anna toimintaa ajatukselle, mihin nykyaikaisen kirjallisuuden lukija on tottunut ja mitä uudelta kirjallisuudelta vaaditaan. Ajan mittaan se on lukiolaiselle liian mietoa ravintoa, liian vähän henkisiä voimia askarruttavaa ja siis mielenkiinnottomaa. Nykyinen ajankohta on Kalevalalle sitäkin epäedullisempi, koska kirjallinen suuntaus vaatii erityisesti juuri suppeutta ja syvyyttä.

Jos emme ajattele ainoastaan uudempaa, vaan todella uutta kirjallisuuttamme, voimme todeta sen, etenkin lyriikan, niin arvokkaaksi, että teemme laiminlyönnin, elleimme yritä saada sitä esille silloin, kun sen ymmärtämiseen on parhaat mahdollisuudet. Haittana on vain ajan puute. Jonkin verran saamme kirjallisuudelle lisää aikaa, jos totutamme oppilaat lukemaan kirjallisuuden historian suurin piirtein kotityönä. Täten opettaja välttyy rihkamatietojen jakamisesta, eikä lukiossa yleensä pidä selittää sitä, mikä oppikirjassa on suoraan sanottu. Kun opettaja on antanut jaksosta yleiskuvan ja kirjallisuutta käsiteltäessä on kunkin kirjailijan kohdalla myös kirjallisuuden historian tietoja tullut esille, voi opettaja päätökseksi suorittaa jakson kuulustelun, harkintansa mukaan joko suullisen tai kirjallisen. Paitsi omaa kirjallisuutta olisi suotavaa saada esille myös hiukan ulkomaista ensiluokkaista runoutta, mutta se tuskin voi tapahtua muuten kuin teosten esittelyjen avulla esitelmien puitteissa. Hiljattain on

julkisuudessa esitetty sekin vaatimus, että suomen kielen opettajan pitäisi käsitellä myös maamme ruotsinkielistä uutta kirjallisuutta. Tälle sinänsä kylläkin kauniille ajatukselle asettavat käytännölliset seikat suuria vaikeuksia. Miksi käsittelemme käännöksinä keskinkertaisia teoksia, joita meillä itsellämme on kylliksi ja jotka suurin piirtein sisältävät omia näemyksiämme ja elämänkysymyksiämme ja kuvailevat omia maisemiamme? Mikäli meille omastamme jää aikaa, meidän on syytä valita jokin suuri maailmankirjallisuuden teos, joka sisältää uusia kysymyksiä ja kuvailee meille outoja olosuhteita, joihin tutustuminen saattaa merkitä henkistä kasvua. Me voimme kuitenkin ottaa maamme ruotsinkielisestä kirjallisuudesta parhaita teoksia esiteltäväksi oppilasesitelminä, kuten äsken suositeltiin. Kun myös ruotsin kielen opettaja tuntee velvollisuudekseen tuon kirjallisuuden ja asianomaisten kirjailijain esittelyn, tuleeekin jo välttämättömin suoritetuksi.

Seitsemän veljestä sopii VI luokan syyslukukaudella käsiteltäväksi, kuten tavallisesti on tapahtunutkin. Senkään käsittelyaikaa ei pidä tarpeettomasti venyttää, vaikka se antaisi aihetta monipuoliseen, mielenkiintoiseenkin keskusteluun. On syytä muistaa, että oppilaat kuitenkin mielellään etenevät ja että muutakin kirjallisuutta on olemassa. Huolellisesti ennakolta valmistautumalla voidaan keskittyä tärkeimpään, kussakin luvussa uusina esiintyviin piirteisiin ja säästää aikaa.

Neljännellä luokalla on luettu Vänrikki Stoolin tarinoita, ja se täyttää hyvin paikkansa oppilaidenkin mielestä, mutta siihenkään ei tarvitse koko lukuvuotta käyttää. Asteelle sopivat parhaiten kertovat, kernaasti seikkailunomaiset teokset. Sammon tarinan lukeminen tuo hiukan vaihtelua alimpien luokkien lukukirja-asteelle. Suotavaa on, että noilla luokilla silloin tällöin luetaan sellaistaakin tekstiä, jota oppilailla ei ole käsillä.

Jos suomen kielen opettaja joka vuosi huolellisesti suunnittelee kunkin luokan työn, jokaisen teoksen käsittelyn sekä jokaisen tunnin kulun, hän voi saada melkoisesti esille kirjallisuutta. Suunnittelematta kaikki menee sattumanvaraisesti eikä varmaan parhaalla tavalla. Opettajan työ edellyttää useasti uskollisuutta vähässä, mutta lohdutuksemme on, että juuri siitä ihmiselle on palkintokin luvattu.

V. A. Haila.